

жава і революційна польська пропаганда мусіли раді-не-раді відкликати ся до тих мас і просити у них помочи і рятунку в рішучій хвилі. Таким способом склали ся обставини так, що серед загального революційного заколоту виплили на верх сі найбільше упосліджені і підневолені верстви суспільні і національні, раби-мужики і раби-Русини, і дістали можливість обізвати ся за свої права і за свою правду.

(Далі буде.)

Іван Заневич.

МАТЕРІАЛИ і УВАГИ

до історії австро-руського відродження

1772--1848.

V. Зразок угроруського мадяро- і москвофільства з початку XIX в.

Між паперами по галицько-руським писателю Йосифі Левіцьким, котрі одержала бібліотека „Народного Дому“ у Львові по смерті свояка того писателя о. Ліскевича і котрі зволив міні ласкаво уділити до перегляду та використання завідагель тої бібліотеки Впов. д. Богдан Дидицький, находить ся невеличкий зшиток (у 8-ку звич. сірого паперу), записаний рукою Й. Левіцького правдоподібно ще десь у 30-тих роках. Зшиток той зложений з 16 карток, має на першій титуловій стороні напис „Опытъ Рускои Библиографіи, Іосифъ Лѣвицкій“. На 2 картці напис: Часть II, по чім на 3 сторонах ідуть бібліографічні виписки, мабуть із якоїсь бібліографії російської, найшвидше із „Опыта“ Сопікова, з захованем нумерів, під якими находили ся дані книги в тій бібліографії. Наводжу деякі з них: 1743. Абевега русскихъ суевѣрій, идолопоклонническихъ жертвоприношеній, свадебныхъ обрядовъ, колдовства, шеманства, Михайломъ Цулковымъ (sic!) Москва 1786, 80 1 р. 50 к.; 3481. Древняя религія Славянъ Грегорія Глинка 1804. 1 р. 20 к.; 3730 Енейда Виргильева перелицованная на малоросійській языкъ Ивановомъ Котляревскимъ, издание 3, 4 части, Спб. 1809, 80, 5 р. і т. д. Далі йдуть виписки із Историч. Словаря митрополита Евгенія, — виписано тільки деякі назви южноруських учених і писателів (Могила, Гізель, Ст. Яворський, Прокопович, Лопатинський, Варлаам Ясташевський

(? мб. Лашевський), Георгій Ковиський) і при кождім приписано рік его смерги. Далі йдуть 4 картки порожні, потім на 9 сторонах виписки граматичні і язикові — малесенький розмах до уложеня порівнюющего словаря русько-німецько-латино-грецького, а на остатніх 5 сторонах, крім кінцевої білої картки, находить ся переписаний рукою Левіцького отсей вірш:

Марковичъ 1805.

Русскія Музы! Съ карпатскихъ сидите горъ
 До Уга, въ мой ставите ся владычій дворъ,
 Внушите: отъ Песта вѣсть радостну пріяхъ,
 Что праздникъ строится на Дунайскихъ струяхъ.
 Францишкъ графъ Сечени, угорскій Аполло,
 Его же имя во Европѣ проиѣло,
 Венгерскія бібліотеки создатель,
 Здѣшнихъ народовъ Музамъ истый пріятель,
 На день Обручнику Іосифу святой,
 Князю Палатіну тезоименитый,
 Готовитъ пиръ и изрядное торжество,
 Сообщая себѣ въ томъ все отечество.
 Для того подданнымъ Музамъ разгласилъ соборъ,
 Да сберутся на Парнасъ, то есть его дворъ —
 Той Царевичу представитъ оныхъ лики,
 Игры, привѣты и веселы мусики.
 Въ храмъ Славы показуетъ Музамъ дорогú,
 Аможе съ вами тшуся, колико могу.
 Сихъ ради и вы, моя дщеры любезны,
 Кончайте скоробъ и ліяте потоки слезны:
 Невску престаньте Нимфу плакати,
 Дастъ небо ей во сестрѣ равной востати
 Прочъ слезы и черны гризы! мракъ отходить;
 Вновь солнце восходяй новъ свѣтъ намъ вводитъ.
 Тѣмже стройтеся, сложте вербцы, волоки,
 Холошни, шубы, гуни, пестры сѣраки.
 Смлите кудры, пантли, парты, косицы,
 Мониста, бѣлъ платъ, перстени, рукавицы,
 Пристройте дуды, пищали, роги, трубы,
 Ко симъ прилѣвы, пеаны хотя грубы
 Вѣмъ трепеть вашъ: вамъ страшень народный Парнасъ,
 Бо (где) рыкъ, бечъ, бунчъ, крикъ, звукъ, квакъ, кликъ —
 Тамъ не милъ ликъ.
 За Ляду, Коляду, Лелію, русалки
 Тамъ гнусны пѣсенки и просты пищалки.
 Вѣмъ: Палласъ при Невѣ престолъ положила —
 Неблагодарна Ужокъ, Латюрку лишила.
 Карпатъ Славяновъ есть истый отецъ, мати,
 Но развѣяны дѣти то не ищутъ знати.

Буди тако! Вы отъ Перемескихъ токовъ
 Далеко; да живеть тамо Сумароковъ!
 Любовь, вѣрность, кротость, простога природна
 Паче правильныхъ рнемовъ княземъ угодна.
 За то не стойте во сомнѣнномъ упорѣ:
 Идутъ други, и вы сѣшите въ воскорѣ (sic!)
 Несите жертву, шедше гдѣ Пестъ и Буда
 Во имя Отца и клира и народа.
 Тамъ Власъ, Вакхъ, Сива, Помона, тамъ Земный рай;
 Тамъ струй млека, меда. О преображенный край!
 Тамъ пышну узрите палату Корвіана
 И во ней свѣтло живуца Палатіана.
 Видь красный, умъ ясный, духъ бодръ, вся природа
 Покажутъ того сына царскаго рода.
 Дѣдъ, Баба, Стрый, Отець, Мати — Цары славны.
 Сихъ живъ образъ въ немъ, тѣхъ бо росли имъ равны.
 Узрите неуподобимую благодать
 И ко всѣмъ въ князѣ томъ равную милость.
 Того вси чтуть яко отечества отца
 И общаго благополучія творца.
 Венгерскіи народы въ правду блаженны,
 Палатіана такова имѣть сподобенны.
 Пришедше тамо предъ князевъ Фронъ высокій,
 Колѣномъ и се! дцемъ дасте поклонъ глубокій.
 Помните Австрійскихъ Монарховъ доброты,
 На Карпатъ изліяны многи щедроты:
 Откуду онъ къ своимъ княземъ въ жарѣ таетъ,
 Будь тамъ снѣгъ, вѣтръ, зима присно обитаетъ.
 Рците: Благослови Боже ихъ державу,
 Имя, племя! Умножи силу и славу!
 Иосифу князю просите у Бога
 Быть здраву, блаженну и жить лѣта многа.
 Графъ Сечини (sic!) ко просвѣщенію свѣта
 (Прибавте) купно да живеть многа лѣта!
 Ширь, лики, игры, забавки чинятъ конецъ,
 Гдѣ угодніи приѣмлють честь и вѣнецъ.

Помимо страшної мови і важкої аж до смішного, схолястичної форми вірша ся з многих поглядів заслугує на увагу як цікавий документ літературний а по троха й політичний. Автор вірші — угорський патріот: він величає не тільки князя Палатіана (архикнязя Іосифа, сина царя Леопольда II. а брата пісаря Франца I.), але з ентузіазмом говорить також про мадарського патріота і діяча графа Франца Сечені. Але він при тім почуває себе Русиним тай то „общеруссом“: обік тамтих високих осіб ему однаково дорога „невська Німфа“ Катерина II., котрої смерть він оплакує ще в р. 1805. По єго думці осередком руської поезії є Петербург над Невою і він зі свого далекого закутка шле туди привіт Сумарокову яко найвишому представникови

руської поезії, не знаючи жабуть, що той умер ще 1777 року. Та в авторі ворухить ся й ширше, слов'янське почутє: по єго думці карпатські гори — осередок Словянщини; він згадує про слов'янські божища Ладу, Коляду, Лелію, русалки, хоча й противставить пісні прє них, прості та „гнусні“ тим врочистим і вченим співам, яких би було треба для даної нагоди. От тим то він велить своїм „руським“ Музам покидати жалібні чи радше буденні вбраня а приборати ся святочно, мов карпаторуським дівчатам до тавцю, і в тім місці вірша єго має певний культурно-історичний інтерес. Видно, що автор почував себе членом хлопської нації, почував, що Муза єго, помімо надневської Німфи і Сумарокова, повинна бути хлопською музою і стати в хлопським стгою перед високими особами; звязок інтелігенції з мужиком угоруським не був ще порваний так основно, як тепер, хоч сімпатії до того мужака у автора нашої вірші не бачимо ані іскорки. Противно, сімпатії тягнуть єго очевидно до панів — усе одно, чи вони живуть в Будапешті, чи в Петербурзі

Коли була написана ся вірша і хто був єї автор? Зі змісту вірші виходить, що вона була владжена для врочистої нагоди — імени архикнязя Палатіна, для котрих гр. Фр. Сечені приготовував якісь літературні вечериці. В житєписах архикнязя Йосифа і Фр. Сечені, помісених у Вурцбаховім Biographisches Lexicon (s. v. Habsburg і Szechenyi) нема про се ніяких близших подробиць. Та з даних біографічних про Фр. Сечені бачимо, що мусіло се стати ся між рр. 1804 і 1807, боані швидше ані пізнійше гр. Сечені не жив постійно в Будапешті. Значить, що до дати ми не маємо причини не вірити написови, зробленому Левіцьким в наголовку вірші, хоча не знаємо жерела, з якого він узяв саму віршу і отсю дату.

Інакше стоїть діло з авторством. В рукопиті Левіцького читаємо виразно „Маркович“, а тимчасом ніякого Марковича писателя в Угорській Русі не було і сама ся назва там, здаєть ся, не звісна. Натомісьць жив там в тых часах знатний учений Русин Таркович, котрий справді міг бути автором сеї вірші. Далі ми подаємо біографію сєго мужа, уділену нам ласкаво д. Іваном Омелянсьвичем Левіцьким, а тут скажемо ще кілька слів про те, що промовляє за авторством Тарковича, а що против него

З біографії Тарковича побачуть читачі, що се був чоловік світлий і вчений. Важнійше те, що власне від 1804 р. він проживав у Будапешті яко цензор руських книжок і яко такий певно мав близші зносини з заснователем угорської бібліотеки, меценатом і писателем Фр. Сечені, а в хто небудь інчий в Русинів, а при устроюваню літературного вечера в честь архикнязя Палатіна міг бути дуже заінтересований в тім, щоби й руський народ був тут представлений. Та годі промовчати, що деякі важні аргументи промовляють і против авторства Тарковича. В початку вірші автор звиває руські Музи, щоби ставили ся „до Уга“ в „єго владичий двір“, значить, дає до пізнаня, що він є не хто, як ужгородський єпископ. Се свідоцтво було би в повні достаточне на те, щоб від разу виключити авторство Тарковича що до сеї вірші, коли б ми не знали, що тодішній ужгородський (унгварський)

руський єпископ Бачинський був чоловік старий, хоровитий і до писання вірші зовсім неспосібний. Значить, лишає ся все таки можливість, що автором був власне Таркович і що віршу сю, написану буцим то іменем єпископа, він вислав до Унгвара, щоби при помочи єпископа склапити Русивів до численної участі в задуманім празнику.

Ів. Франко.

VI. Григорій Таркович.

Таркович Григорій уродив ся в 1752 р.*) в селі Пасіці береського комітату, де его отець був дяком**). Гімназію скінчив у єзуїтів в Унгварі, а філософію в р. 1773 і 1774 в Великім Варадіні. Відтак був висланий яко питомець мукачівської єпархії до Відня на студії богословські, котрі з відзначенєм покінчив в тамошнім університеті.

Повернувши до єпархії Таркович був в 1779 р. рукоположений на пресвітера і майже рівночасно був іменованій професором церковної історії в єпархіальній семінарії в Унгварі і заразом віддано ему ректорство тої духовної інституції. Яко професор і ректор Таркович працював в Унгварі повних 15 літ, а відтак переніс ся на прихід до Дорога, міста саболчського комітату, і в признанє за свої труди около вихованя молодого клиру був відзначений достоїнством архідіякона того ж комітату. В 1800 р. переселив ся однак назад до Унгвара яко приходський священик і тут скінчив розпочату будову мурованого приходського дому. Не довго перебував і в Унгварі, бо вже в 1804 р. був покликаний до Будина на цензора руських книжок (*librorum ruthenicorum*).

Коли по смерті генерального капітулярного вікарія Івана Кутки († 1812) був вибраний генеральним вікарієм кошицький областний вікарій Михайло Брадач, то на місце сего посліднього (*vicarius foraneus*) був в 1813 р. покликаний Григорій Таркович, а по смерті Брадача († 1814) був вибраний капітулою одноголосно на генерального вікарія.

В 1816 р. засновано нову пряшівську єпархію і першим владикою тої єпархії був 11. іюля 1817 р. іменованій Григорій Тар-

21.

*) В „Шематизм.“ єпархії пряшівської за 1857 р. сказано, що Григорій Таркович уродив ся в 1744 р. За тим жерелом пішов імовірно др Юліан Пелеш, котрий в своїй „Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom“ (II том, стр. 1050, примітка 25) говорить так само, що Гр Таркович уродив ся в 1744 р., наколи Михайло Лучкай, котрий жив в его часах, удержує, що він уродив ся в 1752 р.

**) Село Пасіка під зелядом душпастирської організації належить до матричного прихода Сусків.

кович *). В окт. того самого року подав ся він до Відня, щоби випросити средства на утриманє єпископської катедри і одержати папське затвердженє. У Відні сидів три роки і за той час удалось ему одержати все, о що просив, а іменно: на утриманє єпископської катедри село Лехниц, а для облекшеня управи єпархією капітулу, котра мала складати ся з 5 каноніків. В 1818 р. видані були також і потрібні буллі папою Пієм VII. що до затвердженя новозаснованої єпархії, назначеного першого єпіскопа і капітули. По щасливім довершеню справ у Відні Таркович повернув до своєї єпархії і 5 (17) юня 1821 був рукоположений в краснобродськїм монастирі на єпископа мукачівським єпископом Алексієм Повчієм. Мимо глибокої старости він до остатніх хвиль житя управляв єпархією без офіціального помічника, послугуючись лише помічу свого секретаря, котрим почавши від р. 1822 був Василь Попович, звійний пізнійший єпископ мукачівськїй (1837—1864).

Таркович відзначав ся основними науками богословськими і був щирим любителем наук в загалі, як також великим знавцем церковно-словянської мови, о чім між інчим свідчить виданє під єго надзором біблії в Будині, в котрій ледви чи найде ся яка похибка. Хоча відзначав ся троха прудким темпераментом, то про те був дуже совісний. Критик був дуже строгий і многі писателі — як примічає в своїім рукописі Михайло Лучкай — не рїшались писати лише для того, що „боїлись єго критики“. Поясненє літургії протоігумена Йоаннікія Базилевича не могло бути надрукованє лише з тої причини, що Таркович, яко цензор, відкинув рукопис **) Одобривши „Граматику“ (Будин, 1830) і „Проповіді“ (Будин, 1831) Михайла Лучкая, приказав духовенству своєї єпархії купити по однім примірнику тих видань для кожної парохії. Таркович помер 4 (16) янв. 1841 р. Тіло єго похоронєно в крипті церкви прашівської.

М а т е р і а л и : 1) Рукопис латинськїй Михайла Лучкая, а зглядно копія того рукопису уділена мені до хвилевого ужитку в 1885 р. пок Іваном Раковським, парохом в Ізі; 2) Церковная Газета“, Будин 1857, ч. 45; 3) „Отечественный Сборник“, Відень, 1866, ч. 41; 4) Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom, von Dr. Julia n Pelesz, Wien, 1880, II, 1043, 1044, 1050.

Львів, у фєвр. 1895.

Іван Ем. Левіцькїй.

*) По причині ведених пертрактацій що до заснованя єпископства в Прашеві скінчилось в 1816 р. також кількалітнє сирітство (1809—1816) єпархії мукачівської. В тім році зістав мукачівським єпископом шкільний товариш Тарковича, Алексій Повчій. Таркович хотів первісно замінити прашівськїй владичий престол за мукачівськїй, але що в своїй дотичній просьбі не виразив сєго досить ясно, то просьба була єму звернена для докладнійшого вираженя і умотівованя. Пізнійше надумавшись, рїшив лишити ся в Прашеві.

**) Рукопис той находить ся нині в єпископській бібліотєці в Прашеві.

VII. Історичний момент 19. марта 1848 р.

В неділю 19. марта 1848 р. явились у львівській дух. семінарії два пани тай завзивали питомців спішити на академію, щоби там підписати адресу до цісаря. Питомці, на скрізь переяні польськими революційними ідеями, оповіли ся ректорови; однак той не хотів їх випустити з семінарії, закриваючи ся браком всяких інструкцій з консісторії і радив Ляхам удатись з просьбою о дозвіл для питомців в тій справі до владики. На те Ляхи упросили ректора поїхати туди wraz з ними і посадили духовника в каритку; однак замість до Св. Юра почвалали з ним в-силуміць на академію. „Куди ректор, туди й ми“, подумали питомці і побігли гуртом в слід за своїм настоятелем. В академії застали вони великий здвиг Львівян і приїзжих панів, котрим якийсь пан читав готову до підпису адресу. По відчитаню єї приняв слово адвокат д-р Веньковський (Русин) і просив, щоби в сій адресі згадано було также ще й о другій народности Галичини, т. є. о Русинах. Алеж підняв ся великий крик, єму не дали договорити, аж якийсь панок — чи не той сам, що читав адресу — що називав ся Подлеский чи Падлеский, закричав над всіх голосніше: „Tu niema Rusinów! To zdrąca Moskal... za okno z nim!“ По сій, френетичним криком і віватами одобреної заяві повиносили ся алюмни, а з ними й другі світські Русини. „І від тої пори“ — каже славчанський парох о. Ст. Михайлович, котрий оповідав мені сю приключку — „перестали ми вірити в польську щирість і в польську патріотичну фразеологію. Від тої пори почалось обопільне ворогованє“.

Жорниль Н. Устіянович.

VIII. Руська мова серед молодіжі гімн. в 50-их роках.

Русина принималась між Русинами в Галичині дуже пеняво. Як тее зерно, що кинене під стужу в холодну землю не скільчить ся, поки єго не огрів сонце і теплий не зрсить дожджик, так і руська мисль кинена Маркіяном не принималась довго і була би — помімо таких адептів як Головацький, Вагилевич, Устіянович, Могильницький, Гушалевич, Данкевич і многих інших і помімо загального одушевлення Русинів в р. 1848, помімо руських викладів богочестія і языка руського в школах — на віки завмерла, коли би не подуло на неї весною констітуції 1860 р.

В р. 1857—8 рр., отже 20 літ по чаруючім призиві „Русалки Дністрової“ а 10 літ по короткій провесні 1848 го р. завязав я був з пок. Владіміром Шашкевичем, учеником 6 кл. гімназії домінік. дружество в ціли ширеня руської мисли і руського слова між соучениками гімназії домініканської, а по тім бернардинської у Львові. Перші сходи наши відбули ся осіню 1857 р коло церкви Св. Пятниці в саду пок. крил. і пар. Як. Шведицкого. Один з єго синів, Дунько і мій брат Микола належали тоді также до нас. В зимі 1858 р. приступили до дружества Адольф Підляшецький (нині сов. суду), брат єго пок. Максим, бурсаки Фединський (нині професор в Холмі) і Костів (проф. в Петербурзі) і — ачей-

же — Денис Кулачковський (нині урядник при фіскусі у Львові). Всі вони окрім брата мого Миколи були учениками 7 класи гімназії бернардинської. Хто як міг і умів, пробував ся в продукціях словесних руських. Що хто писав, не памятаю; тямлю тільки те, що Адольф Піддяшецький написав був прозою трагедію „Добуш“, що він послугувався формами старими як „что“ тай що я йому завидував доброго знатя книжного язика. Нам спочували сулленти О. Огоновський і Думанський тай де хто інший. Так ми й пустились на агітацію за тим, щоби руські товариші наші в гімназії бернардинській почали між собою говорити по руськи. Однак пропаганда ся не вдала ся нам цілковито. Товариші висміяли нас і ми притихли боячись, щоби нас за наші змагання не вигнано зі шкіл. До перва в 1860 р. запалата та сама молодіж огнем патріотизму руського і кинулась вводити мову руську в родинні руські круги по селах Галичини.

Жорниль Н. Устіянович.

IX. Незвісний віршик Л. Данкевича.

На кінцевій білій картці одної з метричних книг с. Кунина жовківського пов находимо деякі інтересні записки пороблені рукою бувшого пароха сего села, пок. о. Борисевича. Приводжу деякі з них як причинки до історії настрою руської інтелігенції в 50-тих і 60-тих роках. І так читаємо там ось яку приказку: „Господь говорив до Адама по руски, Ядам до Єви по чеськи а дідько до Єви по польську.“

В 60-тих роках, ще від часу звісної боротьби о азбуку, найбільше ненависною для Русинів особою був Евзебій Черкавський, Русин з роду, пізнійший професор університету і польський патріот. На него находимо в тій книзі ось яку епіграму:

Черкавському дру любомудрія

Że Czerkawski krzyżyk dostał,
Nie dziwuj się kmotrze:
Dawniej wisiał łotr na krzyżu,
Dzisiaj krzyż na . . . . .

Між іншими записками находить ся тут слідующий гарний віршик Л. Данкевича, котрий, здасть ся, досі не був ніде друкований:

До тих як мати промов,
Що тя своєв мовов звут,
А в чужий біжат покров,
Чужой пеньці вінок вют.

Як голубиця з під чужой клич стріхи
Тих, що-сь родила, що твою грудь ссали,
А вмісто вдяки і вмісто потіхи
Бесіди рідной, тебе ся встидали.

Най отрясут ганьби студ,
 На матерню впадут груди;
 Ти невдяки прости блуд,
 І заблудшим мати будь.

Віршик сей виглядає як відривок якоїсь більшої цілоти. В усякім разі він, як також опублікована мною давніше в „Дѣлѣ“ сатира того ж автора на конституцію 4. марта 1849 р. показують, що в 50-тих роках побіч мертвеччини, котрою в значній мірі заповнювались тодішні руські часописі, просочувалась хоч слабенька струйка живійшої і свободнійшої літератури способом рукописним. Отсю власне струйку треба би добре прослідити.

Ів. Франко.

Із старих рукописів.

VII. Зразок релігійної сатири: песій піст.

В моїй статі „Przyczynki do podań o Mahomecie u Słowian“ (Wisła, VIII) підніс я той інтересний факт, що середньовіковий християне, у котрих весь спосіб мислення був догматичний і апіорний, уміли бути раціоналістами, коли ходило о те, щоби висміяти і звести ad absurdum догми та легенди чужої, в тім разі магометанської релігії. Велика часть християнських легенд о Магометі має на собі виразні признаки раціоналізму (Дух св. в виді голуба, що мав нашіптувати Магометови божу воду, після християнських вияснень був звичайний голуб, котрого Магомет привчив видзьобувати собі з уха зерна пшениці ітп.). В церковно словянській літературі православних народів таких раціоналістичних легенд о Магометі нема, — вони розширені були головню на заході, відки приходили до Чехів та Поляків. Тим цікавіше буде для нас побачити церковно-словянську легенду, що висміває при помочи раціоналістичної людової анекдоти іншу неправославну церков — вірменську. Ся коротенька легенда, звісна під назвою слова „о постѣ Арменскомъ Арццоуріевѣ“ або „Арцивурцовѣ“, була вельми розширена в староруськім письменстві і находить ся в множестві рукописів різних часів, особливо в збірках XVI. і XVII. віків. У нас вона певно була розширена не менше, як і в північній Русі, от тим то ми вважаємо потрібним познайомити з нею близьше наших читачів. В тій цілі ми